

**SHAXS MA'NAVIYATI VA MA'NAVIY QIYOFASINING UYG'UNLIGI:
FALSAFIY TAHLIL****Maxsudjonov Kamronjon Maxsudjonovich**

Qarshi xalqaro universiteti Yoshlar masalalari

va ma'naviy ma'rifiy ishlar boshqarma boshlig'i

Email: kmaqsudjonov@gmail.com**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received: 03.07.2025

Revised: 04.07.2025

Accepted: 05.07.2025

KALIT SO'ZLAR:

Shaxs ma'naviyati,
ma'naviy qiyofa,
autentiklik, axloqiy
qadriyatlar, falsafiy
yondashuv, Erkayev,
Forobiy, Fromm,
Frankl...

Ushbu maqolada shaxsning ma'naviy qiyofasi va uning ichki ma'naviyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Forobiy, Fromm, Frankl va Erkayevning konseptual yondashuvlari asosida shaxsning autentikligi, ijtimoiy niqobga aylanib qolgan ma'naviy ko'rinishlar, qadriyatlar tizimi va axloqiy o'zlik masalalari o'rganiladi. Aksiologik, fenomenologik va ijtimoiy-falsafiy metodlar orqali shaxsning ma'naviy barkamolligini belgilovchi mezonlar tahlil qilingan..

Kirish. Zamonaviy jamiyat rivojlanishining tamoyillari orasida shaxs ma'naviyatining barqarorligi va uning jamiyatdagi ijtimoiy funktsiyasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Insonning ichki dunyosida qaror topgan axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy mas'uliyat hissi, estetik ideallar va ma'rifiy ong — bularning barchasi shaxsni nafaqat individual, balki ijtimoiy ob'ekt sifatida ham belgilaydi. Aynan mana shu shaxs ma'naviyati insonning o'zini anglash darajasi, ongli faoliyat yuritishi va ma'naviy tamoyillarga asoslangan qarorlar qabul qilish qobiliyati bilan chambarchas bog'liq.

Ma'naviy qiyofa esa — shaxsning ichki ma'naviy holatining tashqi ijtimoiy muhitga aks etish shaklidir. Bu har doim ham shaxs ma'naviyati bilan to'g'ridan-to'g'ri muvofiqlikda bo'lmashligi mumkin. Sababi, inson ba'zida o'z ma'naviy prinsiplarini jamiyat talablariga moslashtirishga majbur bo'ladi yoki teskari holatda — ijtimoiy niqoblar ortida turli psixologik dissonanslarni yashiradi.

Bugungi globallashuv, texnologik modernizatsiya va axborot to'lib-toshgan muhitda inson ma'naviyatiga bevosita va bilvosita tahdidlar kuchaymoqda. Natijada, inson shaxs sifatida o'z ichki ma'naviy negizini saqlab qolish uchun doimiy ichki kurash olib boradi. Bu kurashda uning ma'naviy qiyofasi jamiyat tomonidan baholanishda asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun bu ikki tushunchaning ontologik-chegaraviy va aksiologik-tizimli tahlili hozirgi ijtimoiy-falsafiy tafakkur doirasida alohida dolzarbdir.

Maqolaning ilmiy muammosi shundaki, shaxs ma'naviyati va ma'naviy qiyofa tushunchalari ko'p hollarda sinonim tarzda ishlatiladi yoki ularning farqli funktsional chegaralari tushuntirilmaydi. Aslida esa, ularning ijtimoiy-falsafiy mohiyati, shakllanish mexanizmlari va jamiyatdagi roli o'ziga xosdir. Ushbu maqola aynan shu nuqtai nazardan yondashib, shaxs ma'naviyati tushunchasining mohiyatini, uni shakllantiruvchi omillarni va ma'naviy qiyofa bilan o'zaro munosabatini falsafiy, aksiologik hamda psixologik yondashuvlar asosida ochib beradi.

Adabiyotlar tahlili. Shaxs ma'naviyati va ma'naviy qiyofa tushunchalari zamonaviy falsafiy va sotsiologumanitar adabiyotlarda turli nazariy qarashlar asosida yoritilgan. Quyida ushbu tushunchalarning turli mualliflar nuqtai nazaridagi ifodasi tahlil qilinadi.

Forobiy “Fozil shahar ahli” asarida ma'naviyatni inson komilligining asosi sifatida belgilaydi. Unga ko'ra, haqiqiy baxtga erishish uchun inson nafaqat aqliy, balki ma'naviy tarbiya orqali axloqiy jihatdan yetuk bo'lishi kerak. Fozil shaxs bu — nafaqat bilimli, balki o'z harakatlariga ma'naviy mezonlar asosida baho bera oladigan shaxsdir[5,85-92 b].

O'zbekistonda “ma'naviy immunitet”, “shaxsning ma'naviy holati”, “ichki mustahkamlik” atamalarini chuqur tahlil qilgan olimlardan biri — Abdirahim Erkayevdir. U shaxs ma'naviyatini jamiyatdagi axloqiy mezonlar, ijtimoiy adolat va tarixiy xotiraning individ ongida mujassamlanishi sifatida ko'radi[2, 55-59 b.]. Erkayevga ko'ra, insonning ma'naviy qiyofasi — bu uning ongli tanlovlari orqali namoyon bo'lgan ruhiy kuchdir.

Erich Fromm “To have or to be?” asarida shaxs ma'naviyatini insonning “bo'lish” holatidagi mavjudligi sifatida tahlil qiladi. Unga ko'ra, jamiyat insonni “ega bo'lish”ga (to have) undaydi, bu esa uning ma'naviy imkoniyatlarini cheklab, shaxsiy qiyofani buzadi [3].

O'zbekiston Prezidentining ma'naviy siyosatga oid nutqlarida shaxs ma'naviyatining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni ko'p bor ta'kidlangan. Jumladan, 2020-yilgi nutqida:

“Ma'naviyat degani – bu har bir inson o'zini anglagan holda, jamiyatga foyda keltiradigan, xalqimizga, yurtimizga sadoqatli bo'lib yashashi demakdir.” [1,42-b.]

Frankl “Inson ma'nosi yo'lidagi izlanishlar” asarida insonning ma'naviy qiyofasini tushkunlik va bosim ostida ham o'zlikni saqlab qolish qobiliyati sifatida tushuntiradi. Bu — uning “ekzistensial vakolat” deb ataluvchi nazariyasiga asoslanadi [4].

Ushbu tadqiqot shaxs ma'naviyati va ma'naviy qiyofa tushunchalari o'rtasidagi munosabatni chuqur ijtimoiy-falsafiy tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, quyidagi metodologik yondashuvlar asosida olib borildi:

Metodologiya. Aksiologik (qadriyatshunoslik) yondashuv shaxs ma'naviyatining jamiyatdagi qadriyatlar tizimidagi o'rnini aniqlashda qo'llanildi. Shaxs ma'naviyati — bu insonning hayotiy yo'lini belgilovchi qadriyatlar majmui ekanligi sababli, mazkur yondashuv ularning ijtimoiy ahamiyatini baholash imkonini berdi. Ayniqsa, Erkayev ta'kidlaganidek, shaxsning ichki qadriy mezoni — ma'naviyatni barqarorlashtiruvchi ustun omildir [2, 55-59 b.].

Fenomenologik yondashuv shaxs ma'naviyatini inson individual ongida qanday tajriba sifatida kechishini tahlil qilishda ishlatildi. Bu usul orqali insonning ichki dunyosi bilan tashqi ma'naviy qiyofasi o'rtasidagi tafovutlar, ayniqsa, shaxsning o'zini anglash va o'zini namoyon etish jarayonlaridagi ziddiyatlar tahlil qilindi. Fromm va Frankl qarashlari bu yondashuvni chuqurlashtirishga xizmat qildi [3, 112-118 p.] [4, 105-113 p.] .

Mazkur- metod Forobiy, Erkayev, Fromm, Frankl, va boshqa mutafakkirlarning ma'naviyat haqidagi qarashlarini kontseptual tahlil qilish hamda ularni o'zaro solishtirish orqali tushunchalarning chegaralarini aniqlashga qaratildi. Natijada, ma'naviy qiyofa tushunchasi ba'zi mualliflarda shaxs ma'naviyatining tashqi shakli sifatida talqin qilingan bo'lsa, boshqalarda esa bu tushunchalar o'rnini almashtiruvchi sinonimlar sifatida ko'rilgani aniqlandi.

Tadqiqotda falsafiy g'oyalardan boshlab, real ijtimoiy holatlarga tushib borish (deduksiya), shuningdek, konkret misollar asosida umumiy nazariy xulosalarga chiqish (induksiya) usullari qo'llanildi. Masalan, zamonaviy jamiyatda yoshlar orasida kuzatilayotgan ma'naviy iztirob, niqoblangan axloqiylik, yoki ijtimoiy tarmoqdagi “qiyofa va haqiqat” paradokslari ma'naviyat-qiyofa tafovutini tahlil qilishda induktiv asos bo'ldi.

Ushbu tadqiqot davomida olib borilgan falsafiy-tahliliy yondashuvlar asosida shaxs ma'naviyati va ma'naviy qiyofa o'rtasidagi aloqadorlik quyidagi nazariy xulosalar orqali ochib berildi:

Tadqiqot davomida shaxs ma'naviyatining quyidagi asosiy tarkibiy qismlari mavjudligi aniqlandi:

Tarkibiy qism	Tavsifi
Axloqiy dunyoqarash	Halollik, vijdon, adolat, mas'uliyatlilik kabi tushunchalarga asoslangan axloqiy qadriyatlar.
Estetik tafakkur	Go'zallik, uyg'unlik, ichki go'zallikni anglash va qadrlashga asoslangan hissiyotlar.
Ma'naviy ishonchlar	Diniy-falsafiy yoki dunyoviy e'tiqodlar, ma'naviy hayotga bo'lgan ehtiyoj.
Ijtimoiy mas'uliyat	O'zidan tashqari insonlar va jamiyat oldida mas'uliyatli bo'lish hissi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ma'naviy qiyofa — bu insonning ichki ma'naviy olamining tashqi ko'rinishda ifodalanishidir. U quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

- O'zini tutish va boshqalarga munosabat (muomala madaniyati)
- Nutq va fikrlash uslubi (estetik va axloqiy uslub)
- Harakat va tanlovlar orqali namoyon bo'luvchi qadriyat pozitsiyasi
- Jamoat hayotidagi faoliyat va axloqiy ishtirok

Shaxsning ma'naviy qiyofasi to'g'ridan-to'g'ri uning ichki ma'naviy holatiga bog'liq, lekin ba'zi holatlarda bu qiyofa ijtimoiy niqob sifatida ham paydo bo'lishi mumkin (Fromm ta'biricha, “being” emas, “having” holatiga o'tadi) [3, 112-118 p.].

Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab holatlarda insonlarning tashqi ma'naviy ko'rinishi (ma'naviy qiyofa) ularning haqiqiy ichki ma'naviyati bilan to'liq mos kelmaydi. Bunga quyidagi omillar sabab bo'ladi:

Ijtimoiy bosim: Jamiyat standartlari odamlarni “axloqli ko'rinishga” majburlaydi.

Shaxsiy manfaat: Shaxs ijtimoiy ko'rinish orqali resurs yoki maqom orttirishni maqsad qiladi.

Axborot manipulyatsiyasi: Ijtimoiy tarmoqlar orqali yaratilgan “qiyofa” shaxsning haqiqiy ma'naviy olamini yashiradi.

Bu hodisani “ma’naviy dissonans” deb atash mumkin — ya’ni ichki ma’naviy holat va tashqi ko‘rinish o‘rtasidagi uzilish.

Forobiy, Erkayev va Frankl qarashlariga asoslanib, shaxs ma’naviyati ijtimoiy identitetning barqaror va ongli shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynashi aniqlanadi.

Bu quyidagi xulosaga olib keladi:

Ichki barqaror ma’naviyatga ega bo‘lgan shaxslar ijtimoiy hayotda mas’uliyatliroq, konstruktivroq, etik jihatdan barqarorroq bo‘ladi.

Ma’naviyatsiz identitet esa axloqiy relativizm, shaxsiy manfaatparastlik va ijtimoiy passivlikka olib boradi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, shaxs ma’naviyati individual hodisa bo‘lishdan tashqari, jamiyatda quyidagi transformatsiyaviy kuchlarga ega:

- Madaniy o‘zgarishlar generatori (yangicha qadriyatlar)
- Axloqiy yetakchilik asosi
- Jamiyatda ruhiy-siyosiy barqarorlik kafolati

Bu jihatlar hozirgi davrda O‘zbekiston davlat siyosatida ham alohida o‘rin egallaydi: masalan, “Ma’naviyat va ma’rifat” markazining faoliyati shaxs ma’naviyatini kuchaytirish orqali jamiyatni barqarorlashtirishni maqsad qilgan [1, 42-b.].

Tahlil. Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, shaxs ma’naviyati va ma’naviy qiyofa o‘zaro bevosita bog‘liq bo‘lgan, ammo bir-birini to‘liq anglatmaydigan mustaqil falsafiy kategoriyalardir. Quyida bu tushunchalarning o‘zaro aloqadorlik mexanizmlari va jamiyatdagi ifoda shakllari tahlil qilinadi.

Shaxs ma’naviyati bu — insonning axloqiy, estetik, diniy va ijtimoiy qadriyatlarga asoslangan ichki ruhiy olamidir. U subyektiv, ko‘p hollarda tashqi tomondan bevosita aniqlanmaydigan tuzilma. Ma’naviy qiyofa esa ana shu ichki olamning jamiyatga aks etish shakli, ya’ni ijtimoiy va kommunikativ jihatdan ko‘rinadigan ko‘lamdir.

Farqlovchi belgilar jadvali:

Asos	Shaxs ma’naviyati	Ma’naviy qiyofa
Ontologik tabiat	Ichki holat	Tashqi ifoda
Idrok etilishi	Subyektiv (ichki)	Obyektiv (atrofdagilar tomonidan)
Barqarorlik	Barqaror	O‘zgaruvchan (ijtimoiy kontekstga bog‘liq)
O‘zgarish sabablari	Tarbiya, tajriba, ichki ong	Ijtimoiy talab, ijtimoiy rol, niqoblar

Shakllanish manbai	Axloq, din, falsafa, oila	Jamiyat talablari, tashqi tasirlar
-----------------------	------------------------------	------------------------------------

Ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy kommunikatsiyalar va vizual madaniyatning kuchayishi natijasida, zamonaviy jamiyatda qiyofa (impression) mazmundan ustunlikka chiqmoqda. Insonlar ko‘pincha ichki ruhiy holatini emas, balki uni qanday ko‘rsatayotganini muhim deb bilmoqda.

Frommning “ega bo‘lish” va “bo‘lish” modellari aynan mana shu ziddiyatni tushuntiradi: ma’naviy mazmunning siqilib, rasmiy, soxta axloqiy ko‘rinishlar ustuvor bo‘lishi shaxsning autentikligini yo‘qotadi [3, 112-118 p.].

Erkayev va Forobiyning ta’kidlashicha, shaxs ma’naviyati tug‘ma emas, balki ijtimoiy-tarbiyaviy muhitda shakllanadigan kuchli axloqiy mezondir [5, 85-87 b.] [2, 55-59 b.]. Bunday mezon o‘z-o‘zidan ma’naviy qiyofani barqaror qiladi. Ammo, agar tarbiya faqat tashqi axloqiy me’yorlarga urg‘u bersa, insonda “ko‘rinish”ga moslashish hissi shakllanadi. Bu esa “nima bo‘lish” emas, balki “kimdek ko‘rinish” ehtiyojini kuchaytiradi.

Ma’naviyatni shakllantirishda samarali ta’lim, estetik didni rivojlantirish, ijtimoiy mas’uliyatga yo‘naltirish kabi yo‘nalishlar eng muhimlaridan biridir.

Shaxs ma’naviyatining kuchli bo‘lishi jamiyatda:

- axloqiy me’yorlarning barqarorligini ta’minlaydi;
- ijtimoiy ishonchni mustahkamlaydi;
- etika, adolat, halollik kabi umumqadriyatlarni saqlab qoladi.

Forobiy fikricha, fozil jamiyatni foziylik xususiyatiga ega shaxslar quradi, ya’ni ichki axloqiy butunlik shaxs orqali jamiyatga tarqaladi [5, 85-87 b.].

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi taklif va tavsiyalar ilgari suriladi:

- Ta’lim muassasalari: ma’naviyatni faqat yodlash darajasida emas, balki axloqiy dilemmalar asosida shakllantiruvchi ta’lim uslublariga o‘tishi kerak.
- Mass-media va ijtimoiy tarmoqlar: shaxsning ichki ma’naviy jihatlarini targ‘ib qiluvchi kontentlarni ko‘paytirish zarur.
- Falsafiy yondashuvlar: ma’naviyatni faqat diniy nuqtai nazardan emas, balki ijtimoiy, ekzistensial, estetiko-aksiologik nuqtai nazardan ham keng tahlil qilish talab etiladi.
- Shaxsiy o‘zini anglash: har bir inson o‘z ma’naviy qiyofasini tanqidiy ko‘z bilan tahlil qilishi, ichki ruhiy holatini ijtimoiy niqoblardan ajratib baholashi kerak.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, shaxs ma’naviyati va ma’naviy qiyofa tushunchalari har qancha o‘zaro bog‘liq bo‘lmasin, ular o‘zining ontologik mohiyati,

shakllanish mexanizmlari va jamiyatdagi funktsional roli jihatidan aniq farqlanadi. Shaxs ma'naviyati — bu insonning ichki axloqiy-estetik va aksiologik dunyosini tashkil etuvchi barqaror tizim bo'lsa, ma'naviy qiyofa esa ana shu tizimning tashqi ijtimoiy muhitda ko'rinadigan, ko'p hollarda o'zgaruvchan refleksiya hisoblanadi.

Xulosa. Tadqiqot davomida quyidagi xulosalarga kelindi:

Shaxs ma'naviyati — bu o'z ichiga axloqiy qarashlar, estetik did, diniy/falsafiy e'tiqodlar va ijtimoiy mas'uliyatni oluvchi murakkab ichki tizimdir.

Ma'naviy qiyofa — shaxs ma'naviyatining tashqi ifodasi bo'lib, u ijtimoiy kontekst, ommaviy axborot va shaxsning o'zini qanday "ko'rsatishni" xohlashiga bog'liq tarzda shakllanadi.

Ma'naviy qiyofa ba'zida ichki ma'naviy mazmun bilan muvofiqlashmaydi, bu esa ijtimoiy niqob, dissonans va ikkiyuzlamachilik holatlariga olib keladi.

Forobiy, Erkayev, Frankl va Fromm qarashlari asosida aniqlanishicha, shaxs ma'naviyatining barqarorligi — jamiyatning etik, madaniy va sivilizatsion barqarorligi uchun zaruriy asos hisoblanadi.

Shaxs ma'naviyatini rivojlantirish uchun zarur omillar:

- falsafiy-estetik tarbiya;
- ongli qadriyatlar tanlovi;
- muqobil axloqiy namunalarga ega ijtimoiy muhit;
- ijtimoiy niqoblardan ozod, haqiqiy ichki o'zlikka tayanilgan yashash falsafasi.

Maqolada asoslab berilganidek, shaxs ma'naviyati – faqat ichki holat emas, balki jamiyatda faoliyat yurituvchi ijtimoiy ong shaklidir. Shu bois, uni o'rganish va mustahkamlash bugungi axloqiy inqiroz sharoitida dolzarb vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 416 b.
2. Erkayev A. Ma'naviyat asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004. – 192 b.
3. Fromm E. To Have or to Be? – New York: Harper & Row, 1976. – 210 p.
4. Frankl V.E. Man's Search for Meaning. – Boston: Beacon Press, 2006. – 165 p.
5. Forobiy A.N. Fozil shahar ahli. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1993. – 184 b.
6. Nomozov, X. (2025). OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING IJTIMOIIY FUNKSIYASI. TAMADDUN NURI JURNALI, 1(64), 253-255.

7. Xurshid, N. (2025). AXBOROT XURUJLARINING MANBALARI, ULARNING IJTIMOY MUHITDA AMALGA OSHISH USULLARI. Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari, 41, 632-636.

8. Nomozov, X. (2024). JAMIYATDA INTERNET-MAKON RESURSLARIDAN FOYDALANISH SOHALARI. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 1(2), 113-118.

9. Omonov, B. (2025). EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK TARBIYANING O'RN. Modern Science and Research, 4(3), 125-128.

10. Omonov, B. N. (2024). MARKAZIY OSIYO MAMLAKATLARIDA MINTAQAVIY INTEGRATSIYA-MUAMMOLAR YECHIMINING ASOSIY OMILI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 4(21), 529-535.

11. Nurillayevich, O. B. (2022). ЭКОЛОГИК ГЛОБАЛЛАШУВ КОНТЕКСТИДА ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ЭКОЛОГИК ВАЗИЯТДАГИ ЎЗГАРИШЛАР. PHILOSOPHY AND LIFE INTERNATIONAL JOURNAL, (SI-1).

12. Omonov, B. N. (2024). O'zbekiston ekologik siyosatining strategik asoslari. Философия и право, 28(2), 41-43.

13. Omonov, B. (2025). EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK TARBIYANING O'RN. Modern Science and Research, 4(3), 125-128.